

เหงือกปลาหมอ

1. ชื่อสมุนไพร เหงือกปลาหมอ (NGUEAKPLAMO)
2. ชื่อวิทยาศาสตร์ *Acanthus ebracteatus* Vahl หรือ *Acanthus illici folioides* L. ชื่อวงศ์ Avanthaceae
3. ชื่ออื่น จะเกร็ง, นางเกร็ง, เหงือกปลาหมอน้ำเงิน (ทั่วไป), อีเกร็ง (ภาคกลาง) แก้มหมอ (สตูล), แก้มหมอเล (กระบี่), sea holly, holly-leaved mangrove
4. ลักษณะทางพฤกษศาสตร์
 - 1) เหงือกปลาหมอชนิดดอกสีขาว *A. ebracteatus* Vahl เป็นไม้พุ่ม สูงถึง 2 เมตร ลำต้นตั้งตรง
 - ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปรีไข่กลับแกมรูปขอบขนาน ปลายแหลมโคนแหลมขอบหยักเว้า แผ่นใบหนาเขียวเข้มเป็นมัน เส้นกลางใบใหญ่พุ่งทางด้านล่าง มีหูใบ 2 อัน เรียวแหลม
 - ดอก ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกตามปลายกิ่งดอกทยอยบาน ไม่มีก้านดอก กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 4 แฉก กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปากหลอดดอกมีขน ปลายหลอดแยกเป็นแฉกที่ซีกปากบนสีขาว สีม่วงอ่อนหรือสีม่วงอมฟ้า ซีกปากล่างหยักเว้าเป็น 3 แฉก เกสรเพศผู้ 4 อัน อับเรณูรูปขอบขนาน มีขน รังไข่เหนือวงกลีบ ก้านยอดเกสรเพศเมียเรียวยอดแยกเป็น 2 แฉก
 - ผล แบบผลแห้งแตก รูปทรงกระบอกรี กว้าง 0.7-1 เซนติเมตร ยาว 1.5-2 เซนติเมตร
 - เมล็ด รูปกลมหรือรูปไต กว้าง 5-7 มิลลิเมตร ผิวย่น ขรุขระ
 - 2) เหงือกปลาหมอชนิดดอกสีม่วง *A. illici folioides* L. เป็นไม้พุ่ม สูงถึง 3 เมตร ลำต้นตั้งตรง
 - ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก รูปขอบขนาน รูปรีหรือใบหอก ปลายแหลมโคนแหลม ขอบหยักแหลมแผ่นใบหนาเขียวเข้มเป็นมัน เส้นกลางใบใหญ่พุ่งทางด้านล่าง มีหูใบ 2 อัน เรียวแหลม
 - ดอก ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ออกตามปลายกิ่ง กลีบเลี้ยงโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอด ปลายแยกเป็น 4 แฉก กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันเป็นหลอดยาว บริเวณรอบปากหลอดดอกด้านในมีขน ปลายหลอดแยกเป็นแฉก ซีกปากบนแฉกสั้นมากหรือลดรูป ซีกปากล่างรูปไข่หรือรูปไข่กลับ สีม่วงอ่อนหรือสีม่วงอมฟ้าอ่อน พบบ้างที่มีสีอ่อนเกือบขาว ขอบเว้าเป็น 3 แฉก เกสรเพศผู้ 4 อัน ก้านชูอับเรณูอวบสั้น อับเรณูรูปแถบแกมรูปขอบขนาน มีขน รังไข่เหนือวงกลีบ ก้านยอดเกสรเพศเมียเรียวยอดแยกเป็น 2 แฉก

- ผล แบบผลแห้งแตก รูปทรงกระบอกรี กว้าง 1-1.5 เซนติเมตร ยาว 1.6-3.5 เซนติเมตร
- เมล็ด รูปกลมหรือรูปไต กว้าง 1-1.5 เซนติเมตร ค่อนข้างแบนและมักเป็นเหลี่ยม ผิวขรุขระ

5. ส่วนที่ใช้ทำยา

ส่วนเหนือดิน

6. สรรพคุณของแต่ละส่วนที่ใช้ทำยา

ทั้งต้น รสเค็มกร่อย แก่น้ำเหลืองเสีย แก้กโรคผิวหนัง แก้ผื่นคัน แก้พิษฝีดาษ แก้ฝีภายในแก้ปวดบวมและแผลอักเสบ

7. รายงานการวิจัยปัจจุบัน

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดน้ำจากส่วนเหนือดินของเหงือกปลาหมอชนิดดอกขาว มีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย เช่น *Staphylococcus aureus*, *S.epidermidis* หรือ *Lactobacillus plantarum* เป็นต้น มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเซลล์มะเร็งปากมดลูก และทำให้แผลหายเร็ว

ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยพรีคลินิกพบว่า สารสกัดน้ำจากใบของเหงือกปลาหมอชนิดดอกม่วง ช่วยยืดชีวิตของหนูถีบจักรที่ได้รับการปลูกถ่ายเซลล์มะเร็ง Ehrlich ascites carcinoma (EAC) และป้องกันการเปลี่ยนแปลงของดีเอ็นเอในตับของหนูสารสกัดจากใบมีฤทธิ์ยับยั้งเชื้อแบคทีเรีย เช่น *Staphylococcus aureus*, *Vibrio harveyi*, *V. cholera*, *Klebsiella pneumoniae*, *Escherichia coli* และเชื้อราบางชนิด เช่น *Aspergillus fumigates*, *Candida albicans* มีฤทธิ์ต้านอักเสบฤทธิ์ต้านอนุมูลเสรีฤทธิ์ป้องกันตับ ฤทธิ์เพิ่มการขับปัสสาวะ เป็นต้น

8. สารสำคัญ

1) เหงือกปลาหมอชนิด *A. ebracteatus* vahl ส่วนเหนือดินประกอบด้วยสารอีแบริกทีโทไซด์เอ (ebracteatoside A) ซึ่งเป็นสารกลุ่มเมกะสติกแมนไกลโคไซด์ (megastigmane glycosides) นอกจากนี้ยังมีสารกลุ่มแอลิเพติกแอลกอฮอล์ไกลโคไซด์ (aliphatic alcohol glycosides) เช่น อีแบริกทีโทไซด์บี (ebracteatoside B) เป็นต้น

2) เหงือกปลาหมอชนิด *A. ilicifolius* L. ส่วนเหนือดินประกอบด้วยสารกลุ่มเบนโซซาซินอยด์กลูโคไซด์ (benzoxazinoidglucosides) สารกลุ่มลิกแนนกลูโคไซด์ (lignanglucosides) สารกลุ่มเฟนิลโพรพานอยด์ไกลโคไซด์ สารเมกะสติกแมนกลูโคไซด์ (megastigmaneglucoside) สารกลุ่มไซโคลลิกแนนไกลโคไซด์ (cyclolignan glycosides) สารกลุ่มแอลิเพติกแอลกอฮอล์ไกลโคไซด์ (aliphatic alcohol glycoside) เช่น อิลิซิโฟลิโอไซด์ซี (ilicifolioside C) เป็นต้น

9. แหล่งกำเนิด และกระจายพันธุ์

เหงือกปลาหมอทั้ง 2 ชนิด มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทยตามภูมิภาคที่ติดกับชายฝั่งทะเลทั้ง 2 ฝั่ง ขึ้นตามป่าชายเลน ตามแหล่งน้ำกร่อยหรือตามริมฝั่งแม่น้ำลำคลองที่น้ำทะเลเข้าถึง ในต่างประเทศพบตามประเทศชายฝั่งทะเลหรือมหาสมุทรในเขตร้อนหรือร้อนชื้น ตั้งแต่อินเดีย ศรีลังกา เมียนมา ภูมิภาคมาเลเซีย และออสเตรเลีย

10. พื้นที่เหมาะสมในการปลูกในประเทศไทย

- ลักษณะพื้นที่ พื้นที่ราบลุ่มมีน้ำขัง ป่าชายเลน ริมคลองน้ำกร่อย คลองน้ำทะเลขึ้นถึง
- ภาค ภาคกลาง
- จังหวัด นนทบุรี สมุทรปราการ กรุงเทพฯ

11. การคัดเลือกพันธุ์ (พันธุ์ที่นิยมปลูกในประเทศไทย)

- พันธุ์ที่ใช้เป็นยา พันธุ์เหือกปลาหมอ (ดอกม่วง)
- พันธุ์ที่ใช้เป็นอาหาร ไม่ใช่ทำเป็นอาหาร

12. การขยายพันธุ์

โดยการปักชำต้น การชำเหือกปลาหมอจะต้องชำใส่กระถางก้นตัน โดยเอากระถางก้นตันใส่ดินเลนครึ่งกระถาง แล้วนำยอดเหือกปลาหมอตัดต่อ 10 นิ้ว ปักลงไป กระถางละ 5 – 6 ยอด แล้วใส่น้ำไว้ พยายามอย่าให้น้ำแห้ง ทิ้งไว้ที่ร่มรำไร ประมาณ 3 – 4 สัปดาห์ เหือกปลาหมอจะแตกยอดใหม่ พร้อมลงปลูกต่อไป

13. การปลูก/สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูก

- ฤดูกาลเพาะปลูก ปลูกได้ทุกฤดูกาล แต่ต้องมีน้ำขังอยู่ตลอดปี
- การเตรียมดิน เหือกปลาหมอนิยมปลูกในร่องน้ำร่องสวน หรือชายบ่อปลา ไม่ต้องเตรียมดินมากมาย โดยการใช้พลั่วขุดให้เป็นบ่อข้างร่อง เป็นหลุมกว้างประมาณ 50 เซนติเมตร ยาว 50 เซนติเมตร ลึก 50 เซนติเมตร ปลูกห่างกันประมาณ 2 – 3 เมตร
- วิธีการปลูก นำเหือกปลาหมอที่ชำไว้ในกระถางไปฝังลงในหลุมที่เตรียมไว้ แล้วกลบดินรดน้ำ หรือปล่อยน้ำให้ขังหลุม

14. การปฏิบัติดูแลรักษา

- การให้ปุ๋ย เหือกปลาหมอไม่ค่อยนิยมใส่ปุ๋ย หรืออาจใช้ปุ๋ยสูตร 15-15-15 ตามสมควร
- การให้น้ำ ไม่จำเป็นต้องมีการให้น้ำ
- การกำจัดวัชพืช ไม่จำเป็นต้องมีการกำจัดวัชพืช
- การป้องกันกำจัดโรคและแมลงศัตรู ไม่จำเป็นต้องมีการป้องกันโรคและแมลงศัตรู

15. การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว

- ฤดูกาลการเก็บเกี่ยว เหือกปลาหมอเก็บเกี่ยวได้ทุกฤดูกาล
- วิธีการเก็บเกี่ยว โดยการตัดต้นเหือกปลาหมอที่โตเต็มที่ออกดอกแล้ว และกำลังออกดอก ส่วนเหนือน้ำ หรือจากยอดลงไปประมาณ 30 เซนติเมตร (ต้องระมัดระวังหนามของเหือกปลาหมอ)
- การแปรรูปหลังการเก็บเกี่ยว นำเหือกปลาหมอมานำใส่ภาชนะ เช่น เข่ง หรือตะกร้าใหญ่ ๆ แล้วใช้น้ำฉีดแรง ๆ ให้สะอาด และผึ่งให้แห้ง แล้วนำมาสับทีละต้น ขนาดยาวประมาณ 10 เซนติเมตร นำไปตากให้แห้งประมาณ 5 – 7 วัน จนแห้งและนำไปอบอีกครั้งจนแห้งสนิท
- การบรรจุและการเก็บรักษา เมื่อได้เหือกปลาหมอแห้งมาแล้ว นำมาใส่กระสอบโปร่ง หรือถุงปุ๋ยสะอาด ส่งจำหน่ายต่อไป หรือใส่กระสอบเก็บไว้ในห้องที่มีอากาศถ่ายเทได้ดีอุณหภูมิปกติ

16. การจำหน่าย

ต้นเหือกปลาหมอแห้ง ราคา กิโลกรัมละ 35-50 บาท

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก
กระทรวงสาธารณสุข